

MAGYAROK A THERESIANUMBAN

Írta: Gál István

A MAGYAR határ felől Bécsbe érkező utas, ha történetesen nem a Belvedere oldalán halad a belváros felé, csak a Favoriten-strassén át közelítheti azt meg. Mielőtt a Wiedner Hauptstrasséra fordulna ki, egy végtelen hosszú és egyhangú épülettömb köti le figyelmét. A Theresianum ez, a százados híres nevelőintézet, ahol annyi nagy magyar tanult s melyet még a legutóbbi években is oly nagy becsülés övezett. A német ujságok olvasói csak nemrégiben is olvashattak róla. A bécsi lapok a nyáron közölték, hogy a volt Ausztria legfontosabb nevelőintézeteit az idei tanévtől kezdődően átveszi az NSDAP, vagyis a német nemzeti szocialistapárt saját kezelésébe. Sok más világhírű középiskola között ott szerepelt a Theresianum is. Ezzel a hivatalos rendelettel voltaképpen csak a tényleges helyzet nyert jogi szentesítést, hiszen ezek az iskolák már az előző tanévben is a nagynémet gondolat jegyében működtek, teljesen idegen növendékek nélkül. A Theresianum is, híven új elnevezéséhez (Nationalpolitisches Erziehungsanstalt — nemzetpolitikai nevelőintézet), a faji kizárólagosság alapján tavaly már nem látta vendégül azt a húsz-harminc magyar diákot, akiknek serege a sokszáz tanuló középeurópai színegyvelegében feltűnő eleven foltot jelentett.

A Theresianum kapui bezárultak hát a magyarság előtt s e mellet a jelenség mellett nem mehetünk el minden észrevétel nélkül. Nyolc év hijján kerek két évszázadig a magyar művelődésnek egyik legfontosabb, ha ugyan a folyamatosságát tekintve, nem a legjelentősebb nyugati őrhelyét jelentette a negyedik kerület központjában terpeszkedő barokk iskola. A magyar neveléstörténet egyik legfontosabb fejezetéről van szó, művelődéstörténetünk egyik legsürgősebb feladata a Theresianum magyar vonatkozásainak alapos földolgozása. E sorok írója nem kíván a hatalmas anyag tudományos munkálatának elvégzésével kérkedni; inkább figyelmeztetni szeretne az elodázhatatlan kötelességre s az élmény melegében óhajtja megeleveníteni a kedves bécsi falak között töltött esztendő följegyzéseit.

A Theresianum története, akárcsak Bécsé, vagy az egész Duna-medencéé, az uralkodó Habsburg-család történetével forrott össze. A monarchia nagy központi iskolájának történetéből magából ki lehetne fejteni a Habsburg-ház végzetét, a birodalom változó szerencséjét.

A fejedelmi méltóságú épülettömb magva a spanyol Habsburgok kedvenc nyaralóhelye volt, a Favorita. Egy kisebb városnegyeddal fölerő épületesoportját minden korszak a maga ízlésére formálta át, de úgy, hogy az előző időből a legszebb részeket érintetlenül hagyta. A velencei barokk építészek által megkezdett rezidenciában a világhatalmi igézetben élő uralkodó család királyi tagjai töltötték nyaraikat, olasz színészek játszottak, spanyol és francia diplomaták tárgyaltak. Mária Terézia, aki itt töltötte leánykorát, Schönbrunn elkészülte után 1746-ban nemesi kollégiumot szervezett belőle, ahol felvilágosult jezsuita atyák, később pedig jámbor piaristák a világi tudományokat, a közhivatali pályán szükséges gyakorlati ismereteket tanították. A Habsburg-birodalomról azt szokták mondani, egyedül hadserege tartotta fenn. A Theresianum nélkül, a belőle kikerült polgári vezetők nélkül az örökké változó állományú és túlságosan vegyes összetételű hadsereg nem sokra ment volna. Innen kerültek ki a Habsburg-uralom alatt álló országok kormányzói, tisztviselői és a birodalom külképviseletének intézői.

A Theresianum, akárcsak a közelében álló csodálatos Karlskirche, maga volt a legnemesebb nyugati és déli elemekkel átszőtt középeurópai történelmi stílus. Ahogy ezelőtt a török-mecsettetőben végződő római Traján-oszlop egy latin szent életét ábrázolja német földön, úgy szövédket össze benne is századok és népek hagyományai. És ha egyáltalán beszélhetünk monarchikus tudatról és a birodalmat összetartó egységes lelkületről, akkor az nem volt más, mint a különféle dunai népeknek a latinos németiségű lelken átszűrt, nyugati eszmékkel telített világa.

Mária Terézia diplomata-akadémiát ákart csinálni a Favoritából s utódai, hogy minél tökéletesebben azzá lehessen, 1788-ban a savoyai lovagi akadémiát is ide helyezték, 1883-ban pedig még a Keleti Akadémiát is hozzá kapcsolták. Mária Teréziától Ferenc Józsefíg valamennyi császár és király személyesen viselt gondot az intézetre, hiszen legfőbb patrónusa volt. A Theresianum első tanárai a felvilágosodás keleteurópai úttörői közül kerültek ki, francia, holland, angol műveltségű professzorok voltak, a kor legnagyobb német gondolkodói. Sonnenfels, Justi, Martini, Denis, a kamerализmus, fiziokratizmus stb. eszméinek terjesztői, a dunai

rendiségből kikerült tanítványaik szemét megnyitották a Rajnán-túli világra. Tanítványaikba az egyéni élet nyugatias kellemének igénye mellett a közboldogságra való törekvés és a gondolati és gazdasági szabadság eszméit oltották bele. Az iskolának már indulásakor alapelve volt, ami mindvégig meg is maradt, a minél több nyelv elsajátításának szüksége. A görögöt igen korán elejtették, a francia ellenben kivétel nélkül mindenkre kötelező volt; s aztán, ami ma éppen bennünket annyira érdekelhet: minden diáknak még két monarchiabeli nyelvet kellett tanulnia. Egy-egy ünnepély alkalmával nyolc-kilenc nyelven folytak az előadások. A gyakorlati életnek szóló tantárgyak sorába tartozott a vívás, lovaglás és tánc is, középiskolában valóban szokatlan tárgyak. A hely géniusza tette volna, mely az itt időző Nagy Péter cárt is maskarába bujtatta, fríz paraszt-öltönybe, vagy a jó nevelés szelleme tette-e, de a Theresianum kis diákjai minden időben valami latinos könnyedséggel vették természetesnek, hogy felnőtt és meglett emberszámba veszik őket, akiknek majdan a porzós hivatalban éppúgy meg kell állaniok helyüket, mint a diplomaták tárgyalóasztalánál. Mária Terézia mindenestre csak elősegítette magabiztos mozgásukat azzal, hogy a legjobb tanulókat uzsonnára látta vendégül s ilyenkor a későbbi miniszter- és követ-jelöltek szabadon barátkozhattak a császári család nagyszámú gyermekeivel.

A bécsi Theresianum épülettömbje a változó határu birodalom sokféle népének volt fő-fő nevelőintézete. Spanyolok, olaszok, csehek, lengyelek, horvátok, románok, törökök, szerbek jutottak az évtizedek során ezek közül a falak közül nagy számmal magas pozíciókba. Magyar is légiónyi nevelkedett közöttük két évszázadon át. Abból az ötezeröttszáz-hatezer magyarból, akinek itt alapozták meg élete pályáját, hadvezérek, kancellárok, miniszterek, követei, főtisztviselők hatalmas serege rekrutálódott. A bécsi kormány nagykövetei Mária Terézia korától a szabadságharcig szinte kivétel nélkül mind magyarok s valamennyien a Theresianum magyar diákjai közül valók.

De nemcsak egyéni pályafutás szempontjából volt üdvös és fontos ez az intézet a magyar művelődésre. Sőt elsősorban talán nem is azért. A felvilágosodáskorabeli Bécs ébresztette magára azt a pár magyar író, aki testörként került a császárvárosba s az eléjük került nyugati kultúra nemhogy elfordította volna őket a magyarságtól, de csak erősebben eszméletükbe idézte hazafiúi kötelességeiket. A bécsi testőrpalota az ujjászülető magyar irodalomnak volt melegágya; a Theresianum pedig a magyar politikai gondolkodásnak és közművelődésnek. A felvilágosodáskorabeli

Bécs még London, Páris, Szentpétervár mellett állt a világvárosok sorában; átvesz nyugati eszméket, de át is formálja őket, vagy ami nem egyszer megtörtént: újakat is tudott adni. Annak a sok nyelvnek az ismerete, amit itt játszi könnyedséggel sajátíthatott el minden növendék, megadta a kulcsot az új meg új műveltség-rétegekhez, melyeket a bécsi élet: udvar, színház, szalónok jelentettek. A magyar fiatal emberek javának atyja vagy nagyatyja még teljesen a barokk kultúrában élt s a latin nyelven kívül úgyszólván semilyet sem értett. A bécsi évek után védki birtokaikra hazakerült fiatal magyar mágnások és középnemesek először csak a bécsi külsőségeket, paloták és kertek stílusát utánozták. A belső berendezkedésnél aztán a könyvtárra is sor került. A késő-barokk meg a rokokó kastély mellőzhetetlen ékessége a szép könyvtárterem, jó világítással, bőrbe kötött, dúsan aranyozott könyvekkel. A «fény százada» a filozófia kora volt. Az újonnan emelt magyar barokk-, majd rokokó-kastélyokba ládászámra érkeztek a francia és angol fölvilágosodás termékei, később pedig a preromantika remekei.

Érdemes följegyezni, hogy közvetítőik mind a Theresianumban diákoskodtak és sokan közülük sohasem jutottak nyugatabbra Bécs határánál. A Theresianumban tanult magyar főnemesek a bécsi francia fölvilágosodás szellemet viszik haza magukkal s birtokukon nemegyszer a franciás műveltségnek egész kis gócpontját fejlesztik ki. A nyugati szellemnek ebben a korban ezek a legkeletibb kisugárzásai. Figyelemreméltó az is, hogy kulturális életünk első szervezői gyerekkori bécsi élmények hatása alatt létesítették az első magyar közkönyvtárakat és közgyűjteményeket, mai nagy múzeumaink alapját. A magyar diákok spanyol, holland, velencei és nápolyi, aztán cseh, horvát, dalmát ösztöndíjasokkal voltak együtt. Annak az óriási területnek, ahol valaha Habsburgok uralkodtak, minden nevesebb történelmi családja még az utóbbi években is ide küldte fiait tanulni. Néha az egész Európát kormányzó nagy családok újabb nemzedékei éltek itt együtt éveken át. De maga Bécs is, páratlan társasági életével, melybe oly korán bevezették őket, gazdag műgyűjteményeivel és zsúfolt, szakszerűen rendezett könyvtáraival elégséges gondolat- és ötletébresztő környezet lehetett a tereziánistáknak.

A magyar alapítványi ösztöndíjasok huszas csoportja mellett már az első években ide küldik főúri családaink gyerekeiket. Itt tanult Abaffy Ferenc árvamegyei alispán, Kazinczy barátja, a Martinovics-összeesküvés egyik vezető tagja. Három évig volt itt gróf Csáky István, az illyéfalvi rokokókastély építtetője, egy ötezer

nak s összeállításuk érdekes fényt fog vetni a magyar szellem vonzóerejére, olyan időben és olyan helyen is, ahol nehezen lehetne elvárni. Mert a Theresianum ellen mindig az volt az érdemtelen vád, hogy nem nevel eléggé magyar szellemben. Az 1825—26-iki országgyűlésen még a királyhoz fölterjesztett nemzeti sérelmek közé is bevette, hogy a magyar ifjakat elnémetesítő szellemben nevelik. De az akadémikuskodó honfiaknak méltán felelt meg a bátaszéki javadalom kirendelt védője, a pécsi káptalan követe: «Nem tartották eleink azt, hogy a külföldi tanulás ellenkezik a magyar géniusszal, constitutióval és az ország javával; megtanította őket a tapasztalás, hogy a külföldi tanulás nevelte a legnagyobb férfiakat, mint voltak Janus Pannonius, Verantius, Olahus, Forgách és még számos nagy emberek, sőt minden módon elősegítették a tudományokra vágyódó ifjakat, hogy külföldön tanulhassanak».

Igaztalan és alaptalan volt a vád. Igaz, a magyar nyelvi oktatást csak 67 után vezették be, de képzelhető, milyen nyereséget jelentett a sok idegen nyelv elsajátítási kényszere. Nem is szólva arról, hogy a magyar haza szeretetét és az érte való munkálkodás vágyát bármilyen nyelven bele lehetett égetni a diákok szívébe, ahogy a kitűnő tanárok meg is cselekedték. Mert elsőrangú tanárai, magyar előadói voltak a Theresianumnak minden időben, olyan kitűnőek, amilyenekkel egyetlen magyar középiskola sem dicsekedhetik. Nagy történettudósaink és íróink közül nem is egy tanította a magyar fiúkat Bécsben a magyar történelem és irodalom helyes ismeretére és szeretetére. Első igazgatója az intézetnek nem kisebb magyar író volt, mint Faludi Ferenc, a népies irodalmi irány megindítója. Az első történelem-tanár pedig a XVIII. század legkiválóbb történetírója, Pray György jezsuita. Itt tanított később Kerekes Sámuel, aki az első magyar ujságot, a Bécsi Magyar Kurirt megindította; Mitterpacher későbbi pesti egyetemi tanár; a sárosi Schönwiesner, a pesti Egyetemi Könyvtár későbbi igazgatója. Történészeink közül Wenczel Gusztáv, Hodinka Antal, újabban tanítottak Jungerth Mihály, Lábán Antal, Támedly Mihály, Salacz Gábor, Ferenczy Géza.

De az említett tanároknál, bármilyen érdemesek is a megemlékezésre talán fontosabb és jellegzetesebb, hogy Horváth Mihály, a 48-as kultuszminiszter itt fejezte be első négykötetes összefoglaló magyar történelmét és Thallóczy Lajos, a legnagyobb magyar Balkán-kutató itt hozta be a XIX. század demokratikus szellemét egy kissé bizony mindig elvonuló főúri köreinkbe. Itt bizony nem tartott ő kivételezést s egyszer szokott nyers modorá-

ban ráförmedt egy készületlen mágnás-csemetére: «Azt hiszi maga, hogy mert született törvényhozó, nem kell tanulnia?!» Egy új kor stílusának volt ez a mondat előhírnöke az ósdi, de nemes falak között. Kettejük alakja mindenesetre kezeskedik róla, hogy a Theresianumban nem folyt elmagyartalanítás. Sőt ők inkább még a mélyebb, történelmibb felelősségű magyarságra figyelmeztették a nagyraihivatott diákokat. A nemesség kötelez, tartották. Horváth Mihály, a magyar függetlenség bátor történetírója és Thallóczy Lajos, a középkori Magyar Birodalom újraálmodója a független, önálló régi fényében sugárzó Magyar Birodalmat, ezt az emberseges országot támasztották a fiatal magyar sereg elé. A méltatlanul elfeledett óriásnak, Thallóczynak köztünk élő tanítványai tudják csak, micsoda álmok és feladatok éltek és növekedtek a régi Bécsi egyik legrégibb épületében.

Szinte jelképet látok benne, hogy a Theresianum első nagy tanára a népes irány úttörője, Faludi Ferenc volt, utolsója pedig a keleteurópai méretekben gondolkodó Thallóczy Lajos, nemzeti nagylétünk prófétája.

RÉGI KASTÉLY

*Nem játszik a néma parkban gyermek,
üresek a félhomályos termek.*

*A bú előtt itt nincsen oltalom,
csak sötét falak minden oldalon.*

*A vitrin mélyén áll egy gipszszobor,
kis, karcsú testét belepte a por.*

*Kék levegőben úszó, lágy hajak...
Festmény. Leányarc. Kis, kemény ajak.*

*Oly andalító, mint a nyári mák;
egy kék vázában hervadt dáliaik.*

*Gazdája nincs, vagy nagyon messze él,
hol nincsen ős és langyosabb a tél.*

*A Szajnaparton Párisban mulat...
Ott van sok fény és van sok hangulat.*